

וכבר כתבתי למעלה מה שיש לחוש בכתיבת פסוקים, על כן צויתי לכתוב בכתובת בנותי וכלותי חרוזים, לא פסוקים, אבל מ"מ נכון הדבר למלאת הגליון ולא להניחו חלק...'. (ועצ"ש בסי' כ).

דף קסד

'אמר אביי: קסבר רב אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם' — אבל בלאו הכי, אם לא היינו מצריכים שיימחק בפניהם, אפשר שלא יבחינו בין המקום שנמחק פעם אחת למקום שנמחק פעמיים ויחתמו עליו. ואף על פי שאמרנו שאינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים — אפשר שזה רק לאחר הכתיבה שהדיו כבר נתייבש, יש חילוק במראה הכתב, אך אינו ניכר כל כך קודם לכן. ואף אם ננקוט שניכר הדבר אפילו בלא כתב (כן סובר ריב"ם), אפשר שהדיינים אכן מדייקים בדבר ומבחינים, אך לא עדים מן השוק החותמים (עפ"י תוס').

(ע"ב) '...וזימנין דיוזף מיניה זוזי במקושר ומיתרמי ליה זוזי ביני ביני ופרע ליה, ואמר ליה הב לי שטראי ואמרי ליה אירכס לי וכתב ליה תברא...'. — לכאורה חשש זה קיים גם בכל שטר מאוחר, שיפרע לו לפני התאריך הכתוב בשטר. ואפשר שרבי סובר שכל שטר מאוחר פסול. [ויש דעת תנאים כזאת, להלן בפרקין].

ויש מפרשים שבכל שטר מאוחר, יראו לכתוב שובר בסתמא, ללא תאריך (ע' להלן קעא), אבל כאן שזמן השטר ידוע וגלוי, אין העדים חוששים שמא יפשוט המקושר ונמצא מאוחר ויגבה פעם נוספת, שאין הכל בקיאים בדבר זה (רמב"ן).

'... קא סבר אין כותבין שובר' — יש להקשות לדעת הראשונים הפוסלים גט אשה בתאריך מאוחר (הרמב"ם — גירושין א, כה), כיצד מכשיר ר' חנינא בן גמליאל מקושר שעדיו מתוכו מפני שיכול לעשותו פשוט, הלא אם יעשנו פשוט יהא גט מאוחר? [ואכן מכאן הוכיחו התוס' בגטין (יז. ד"ה ר"ל) שגט מאוחר כשר. וכן היא שיטת הראב"ד — גירושין שם].

ויש לומר, כיון שבשעת כתיבת הגט דינו כ'מקושר' הגם שעדיו בתוכו, (ע' תוס' לעיל קסא. ד"ה מקושר, שנסתפקו בוה), ובאותה שעה לא היה נחשב 'מאוחר', היות וכן אינו נפסל לאחר זמן כשהפכו ל'פשוט', שהרי אין זה גרוע ממה שכתב הרמב"ם (בהלכה כז) שגט שהיה בו זמן ואח"כ חתכו והסיר את הזמן — כשר, כיון שבעת כתיבתו היה ראוי (הגרנ"ט — סי' עד. וע"ע במצוין ביוסף דעת גטין יז).

'הריני נזיר' — סומכוס אמר: 'הינא' אחת, 'דיגון' שתיים, 'טריגון'... — כבר עמדו הראשונים מה בא להשמיענו, הלא מקבל אדם נזירות בכל לשון שהיא. ויש שפרשו שאפילו אינו מבין בדיוק את משמעות הלשונות הללו, חלה הנזירות. וראה בארוכה בראשונים כאן; מהרש"ל; קובץ שעורים; תוס' יו"ט — ריש נזיר; שו"ת אגרות משה או"ח ח"א לב, ד וח"מ נו. וראה במובא ביוסף דעת ריש נזיר.

'הדר חזא ביה רבי בבישות. אמר ליה: לאו אנא כתבתיה, ר' יהודה חייטא כתביה. אמר לו: כלך מלשון הרע הזה' — נראה שמן הדין לא היה כאן איסור לשון הרע, שחלילה שיכשל ר' שמעון ברבי

בלשה"ר. גם מלשון 'כלך מלשון הרע הזה' משמע שאינו איסור מן הדין [וכמו במעשה הבא], אלא מדת חסידות היא, שאין להזכיר שם בדבר שאינו לרצון.

וטעם הדבר שאין בזה איסור מדינא, משום ששגיאות מי יבין, ולעולם עלול הדבר לקרות שיהיו כמה תיבות מובלעות מעט יותר בתוך הקשר. ואע"פ שרבי חזא ביה בבישות, יש לומר לפי שר' שמעון ברבי היה לו לדקדק בדבר, או כדי לזרוז להשמר יותר (חדושים ובאורים).

יש להעיר לדברי הרמ"ה כאן: 'שמעין נמי מינה דאפילו מאן דחוי כתבא דלא כתיב שפיר, ואמר פלניא כתביה — לשון הרע הוי ואסיר'. ומשמע לכאורה דלא כהנ"ל. ומתוך לשון הרמ"ה משמע שיש בדבר חידוש. וא"כ יש לומר שרבי שמעון סבר שאין זו גנות על האדם אם הכתיבה אינה נאה כל כך [ועכ"פ אינו לשון הרע ממש אלא כאבק]. או שמא ידע שיהודה חייטא אינו מקפיד בדבר.

— פרש רשב"ם: לא היה לך להטיל אשמה עליו, היה לך לומר לא אני כתבתי. אכן במקרה שלפנינו אילו היה אומר לו כן, ודאי היה מאמינו. אבל יש להסתפק באופן שאילו לא היה נוקב בשם, לא היה מאמין והיה חושד בו, האם הותר באופן זה לגלות מי עשה — ע' בספר חפץ חיים (סוף הל' לשה"ר, ב'באר מים חיים) שחקר בדבר.

ובקובץ שעורים הביא משו"ת מהר"ח אור זרוע (קמב) על כעין זה שמותר לגלות כדי שלא יעלילו עליו ברשע (וע"ש עוד. וראה במובא לעיל דף קנא).

'וקא פסיק סדרא בספר תהלים' — מצינו בכמה מקומות לשון דומה — 'פסקי סידרא דכתובים' (שבת קטז:); 'רב כהנא פסיק סידרא קמיה דרב' (שם קנב.), ועוד (ע' יומא פז. מו"ק טז: ע"ז יט.). ובשיטה על מסכת מועד קטן, לאחד מרבנן קמאי, כתב: הם היו רגילים לקבוע בנביאים סדרים סדרים כמו שיש בחמשה חומשי תורה, והיו מתכוונים לגמרן פעם אחת בשנה. וכן היו עושין מן הכתובים. (מובא כל זה בספר מגדים חדשים — שבת קטז: וע"ש במה שהעיר על פרוש רבנו גרשום כאן. וע"ע יוס"ד שם).

'...משום דרב דימי, דתני רב דימי אחוה דרב ספרא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו' — רש"י במסכת ערכין (טז.). פרש שעוסק לספר בשבחו יותר מדאי. והביא שם הגרעק"א שכן הוא ברי"ף (פ"ב דשבת). וכן הוא בספר יראים (מא.). [וכשאינו מרבה יותר מדאי, אדרבה, מצוה יש לשבח חברו על דבר טוב, שילמדו ממנו בני אדם ויעריכוהו על כך — רמב"ם פ"ק דאבות; מהרש"א כאן].

והרמב"ם כתב (דעות ז, ד. וכ"כ הרמ"ה כאן) שהאיסור נאמר כשמספר שבחו בפני שונאיו. וכבר הראו המפרשים (בספר יראים שם ובהגהות מיימוניות, ועוד) מכמה מקומות בש"ס שדיברו חכמים בשבח אחרים — כהיא דמשנת אבות, שהיה ריב"ז מונה שבחי חמשת תלמידיו. וכן יש במגילה כה: והעירו האחרונים (ע' מגן אברהם קנו, ועוד) מכאן, שלכאורה משמע שאפילו שבח מועט ושלא בפני שונאיו אסור.

ואפשר שעדין היו זכורים במעשה הקודם, וכשאמר 'יהודה חייטא כתביה' נתכוין להזכיר שבחו כנגד מה שהזכירו שלא לשבח, וכיון שעל ידי כן נזכרו במעשה ההוא, היה ראוי שלא להזכירו, כמו שמצינו שאמר רב דימי שלא יספר בטובתו כדי שלא יבוא לידי רעתו. אולם כאן אין איסור ממש כדהתם (חדושים ובאורים. וכעין זה במהרש"א). ומדברי הרמ"ה משמע שהזכיר זאת ברבים, ואפשר שהיה שם מי ששונאו, ויבוא לספר בגנותו. (וע"ע: עיון יעקב; בן יהודע; אמת ליעקב).

'ככתבם וכלשונם'

'ר' יהודה חייטא' — 'וכשאז"ל (בקהלת רבה) על הפסוק **את דמעת העשוקים** — דניאל חייטא פתר קריא בממזרים... [פרוש חייטא — תופר הקריעות, כטעם חייט לי הדין מדוכא (איכה רבתי). שתפר המלבושים שהם הגופים, כי פסול ממזרות הוא רק מצד הגוף, דבנפש לא שייך ממזרות כלל... כי כל שמות חז"ל ידוע שלא דברי תוהו הם, כי אין חילוק בין דברי רז"ל לדברי תורה, והרי אנו רואים איך רז"ל דרשו השמות הנזכרים בכתובים, ומסתמא גם הם בדבריהם עשו כן, ולולי כן למה נזכר כמה פעמים 'אמרי לה ר' פלוני ואמרי לה ר' פלוני' וכיוצא בו, ומה נפקא מינה? אבל ודאי השם הוא רשם לשורש הנפש ודייקא שורש נפש זה מיוחד למאמר זה, ופעמים פליגי בזה, אמרי לה דלאותו המאמר כח האומר הוא כח ר' פלוני ואמרי לה ר' פלוני.

ועיין עוד בבבא בתרא גבי יהודה חייטא היה גם כן תופר הלבוש על ידי מעשה הכתב ובהתחילת דוד המלך ע"ה, ולכך נאמר עליו לשון הרע, כי לשה"ר הוא גם כן שורש הנחש כשאחז"ל, ותיקונו אינו ע"י כתיבה...'. (מתוך 'דובר צדק' עמ' 168).

'שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום, הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע' — ... דיש רע לשמים ורע לבריות ורע לעצמו, והם ג' דברים שאין אדם ניצול בכל יום; — הרהור עבירה הוא רע לעצמו, כמו שאמרו (ביומא כט.) 'הרהורי עבירה קשין מעבירה' — פירש"י: להכחיש הגוף, וכן כל מיני תאוות הוא רע לעצמו, 'מלא כריסי זני ביש' (ברכות לב.). ואבק לשון הרע הוא רע לבריות. ועיון תפילה הוא רע לשמים.

ונגדם הם ג' אבות: מדת חסד לאברהם הוא טוב לבריות. ומדת גבורה דכבישת היצר הוא טוב לעצמו, ואמת ליעקב שצורתו חקוקה בכסה הכבוד שחותמו של הש"י אמת — הוא טוב לשמים...'. (מתוך 'ריסי לילה' מב, עמ' 77. וע"ע במהרש"א; דובר צדק עמ' 72).

— 'בעת התפלה ביותר הדמיונות גוברים באדם. וזהו עיון תפלה שאין אדם ניצול ממנו בכל יום. והתוספות והר"ן בראש השנה (טז:) הביאו על זה הירושלמי דפרק היה קורא, דאמר ר' חייא: אנא מן יומא לא כוונית וכו' כפשטיה/ ובאמת על אנשים גדולים כאלה רחוק מלשמוע זה, ובפרט ר' חייא דאמרו עליו בבא מציעא (פה:) שאמר משיב הרוח — נשיב זיקא, מוריד הגשם — ואתא מטרא וכו'. ויש לפרש 'לא כוונית' — לא הוצרך, דכונת הלב שייך בבעל דמיון ומחשבות, שהלשון משולח לדבר אף שלבו בל עמו, וצריך לכוין לבו, והוא לא הוצרך מעולם לזה, שמעולם לא היה במחשבתו דבר אחר רק הש"י נוכח עיניו, ולא היה מדבר אלא כמדבר לפני המלך מלכי המלכים לעולם...'. (צדקת הצדיק רט. וע"ש באור המשך המאמר בירושלמי, ובהרחבה בספר פרי צדיק — וישב, ג. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ז א).

ויש מפרשים 'עיון תפילה' — שמעיין ודן שתפילתו ראויה להתקבל. (ע' רשב"ם ועוד). והראשונים הקשו, הלא כמה בני אדם ניצולין מכך כל הימים, ומהו שאמרו 'אין אדם ניצול מהן בכל יום' (עתוס', רמב"ן, ריטב"א, הג"א ועוד)?

ואמנם הריטב"א בהביאו פירוש זה, הוסיף בו דברים: 'שמעיין ומצפה לתפילתו שתתקיים ויעשה שאלה שלו...'

ולא עוד אלא שאינו מתפלל מאהבה ולעבודת ה' — נראה הכוונה, כי מעלת התפילה בשלימותה היא כאשר כל המאורעות המתרחשים ובאים עליו, רעות כטובות, שוים הם בעיניו, ומברך ומודה על הרעה כשם שמברך על הטובה, והולך בתמימות עם בוראו, ומקבל באהבה את הכל, וכל תפילותיו ותחנוניו אינם אלא מפני שהבורא ציוה עליו להתפלל ולצפות ולייחל לו, ולא מצד עצמו. אשר על כן, לאחר שהתפלל שוה הוא בעיניו מה יארע עם תפילתו, אם יענה אם לאו, שהרי הולך בתמימות ובשלימות עם ה' (וכפרוש הבעש"ט על 'שויתי ה'...') — מדת ההשתוות. ויש לפרש בזה 'אם לא שויתי ודוממתי...' — כענין דום לה' והתחולל לו, ע"י שמקבל בלב שלם כל מה שיארע לו בשוה).

אכן, דרגה גבוהה היא זו לצדיקים ההולכים לפניו יתב', ולא מדת כל אדם. והו' עיון תפילה' שאין אדם ניצול ממנו כל יום — שלאחר שמתפלל מצפה ומעיין שתפילתו תתקבל, אות הוא שעדיין לגרמיה הוא דעביד, ואינה תפילה בטוהרה.

וזהו לשון זקני, רא"א כי טוב ז"ל (חסידים ואנשי מעשה ח"א — 'במעלות התמימות התמה' עמ' רמב): '... ועוד הוא אומר: 'תצפה לו' (רש"י על הפסוק 'תמים תהיה': 'התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחוק אחר עתידות...') — הכיצד? אלא שאם יהיה האדם עצמו צדיק וחסיד ולבו שמח על הטוב ועל הרע בשוה, שהכל מה' יתברך, ואינו מתאוה אלא למה שניתן לו ודי לו — עדיין אינו נקרא 'תמים' עד שיצפה לו! יצפה, אל מה? והלא אין האדם מצפה אלא לדבר שעדיין לא בא, ואם ה' לא ציוה למה יצפה אליו האדם? — אלא שכך הוא רצונו של מקום, ומי אתה שלא תבטל רצונך מפני רצונו; צפה לו שיתן לך חפץ לבך — וזה סוד התפילה...! וע"ע בספר מי השלוח ח"א פרשת צו; חכמה ומוסר ח"ב א).

דף קסה

רוב בגזל' — יש מפרשים: רוב הנכשלים נכשלים בעוון גזל, [אבל אינם אלא מיעוט בני אדם]. ולא בגזל גמור אלא באבק גזל (הגהות ריעב"ץ — להלן קעא: וע' גם בפרוש רבנו גרשום. ואולם מלשון רשב"ם לכאורה לא משמע כן, אלא רוב בני אדם קאמר).

'באתרא דנהגי בפשוט ומקושר, ואמר ליה עביד לי פשוט ואזל עבד ליה מקושר...' — והוא הדין להפך, אמר לו 'מקושר' ועשה פשוט (רא"ש; ר' עובדיה מברטנורא. וע' שו"ת מהרי"ק כו). ואין הדבר מוסכם (רשב"ם כאן ורש"י בקדושין מט. פרשו שבאמרו 'פשוט' נתכוין שאינו צריך לטרוח ולעשותו מקושר. ולפי זה יש לומר שכשאמר 'מקושר' — בדוקא. ואכן כן כתב לדייק הריטב"א ז"ל).

'אמר אביי: רשב"ג ורבי שמעון... כולו סבירא להו...' — כן דרכו של אביי בהרבה מקומות, בהעמדת כמה חכמים בשיטה אחת. ראה במצוין בפירוט בקדושין מה:

(ע"ב) 'אף הכא פסולא דאוריתא' — הרמ"ה והריטב"א פרשו כפשוטו [דלא כהתוס'], שכיון שעדי המקושר חותמין מאחוריו, אין כאן תורת שטר מדאוריתא אלא רק משום שכן הנהיגו חכמים לעשות במקושר, וכשתתום בשני עדים, הואיל ופסלוהו חכמים, שוב אין כאן עדות כלל. (וע' במובא בריש פרקין).

ב-ג. לדברי רבי יוחנן, שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת — כשר (שלא חילקו חכמים בין שטר גדול לשטר קטן (רשב"ם)). וכן הלכה. ח"מ מה, יט). ובלבד ששני עדיו כתובים באותה שורה, אבל אם חתומים זה מתחת לזה, הרי זה כשטר הבא הוא בשיטה אחת ועדיו בשיטה אחרת שפסול (כמו שאמרו לעיל שאין למדים משיטה אחרונה).

היו שני עדיו באותה שורה, ויש עדים נוספים בשורה אחרת — אין לקיים אותו מהעדים שלמטה אלא מהעדים שבאותה שורה, [כי יש לחוש שמא זייף כל אותה השורה, והעדים שלמטה חתומים על דברים שהיו כתובים למעלה, וחתכם].

כ"מ בסוגיא. ואולם אין הוכחה מהגמרא אלא באופן שהשטר קטן ואין גליון חלק למעלה, שאז יש לחוש לחיתוך, אבל אם מעל אותה שורה יש ריוח שורה ויותר, אין לחוש לחיתוך ו"ל דשפיר דמי לקיים מלמטה.

דפים קסג — קסד

רעז. א. מה דינו של שטר הבא הוא ועדיו על המחק?

ב. הוא על הנייר ועדיו על המחק.

ג. הוא על המחק ועדיו על הנייר.

א. אמר רב: שטר הבא הוא ועדיו על המחק — כשר ואין לחוש לזיוף, שהרי צריך לקיים החתימות. ואין לחוש שמא אחר שקיים חתימות העדים, מחק שוב דברי השטר וכתב דברים אחרים — כי אז היה ניכר שבמקום אחד נמחק פעמים ובמקום החתימות לא נמחק אלא אחת. [ואין לחוש שמא נתן פעם נוספת דיו במקום עדים ומחק כדי להיות שם שתי מחיקות — כי סובר רב אין העדים חותמים על המחק אא"כ נמחק בפניהם, ובאופן כזה לא היו חותמים העדים. אביי].

א. רב כהנא [דלא כרב טביומי] שנה הלכה זו בשם שמואל. ולדבריו צדדו בגמרא לומר שרב חולק ופוסל. ואולם לפי האמת אין צורך לומר שחולקים בדבר. וכ"מ בתוס'.

ב. לפי דעה אחת בתוספות, אין כשר שטר הבא הוא ועדיו על המחק אלא אם אין ריוח בין עד לעד כדי לכתוב 'אנחנו עדים...'/ שאם יש שם ריוח, יש לחוש שהיה השטר כתוב על הנייר ועדיו על המחק, והוסיפו 'אנחנו עדים...'/ כפי שצריך, ושוב מחק מלים אלו עם שאר דברי השטר וכתב מחדש.

ורייב"ם סובר שאין לחוש למחיקת 'אנחנו עדים...'/ כי אז יהיו באותו מקום שתי מחיקות וניכר השינוי אעפ"י שאין שם כתב.

שטר זה, בניגוד לשאר שטרות, אין מקיימים אותו על סמך אישור הדיינים הכתוב בו, כי יש לחוש שמא לאחר האישור מחק כל השטר עם העדים, וזייף הכל. אלא צריך לקיימו מן העדים שבו.

ב. שטר הכתוב על הנייר ועדיו על המחק — כשר. ובלבד שיכתבו העדים בין חתימותיהם 'אנחנו עדים חתמנו על המחק ושטר כתוב על הנייר'. אבל לא יכתבו כן למעלה מהחתימות או למטה, כי יש לחוש שימחק מלים אלו או יחתכן.

יש מכשירים בדיעבד גם ללא תוספת זו של העדים, כל שיש ריוח בין עד לעד (ע' בראשונים).

ג. הוא על המחק ועדיו על הנייר — פסול. ואפילו יזכירו זאת העדים בחתימתם — שמא ימחקו שנית ויכתבו

מה שירצה. [ולא נדע אם נמחק פעם אחת או פעמים, כי אין באותו שטר מקום שמחוק רק פעם אחת כדי להשוות. ואם תאמר, נקבל את חתימות העדים בב"ד ונמחקם ונדמה את המחיקות, לידע אם נמחק השטר פעמים או פעם אחת — אינו דומה נמחק בן יומו לנמחק בין שני ימים. ואין להשוות שטר כזה כדי להשוות, כי חוששים לבית דין טועים].

דף קסד

רעה. גט מקושר שעדין חתומים בתוכו, מה דינו? האם ניתן לעשותו פשוט?

לתנא קמא דמתניתין, וכן דעת רבי, גט מקושר שכתבו עדין מתוכו — פסול. ופירש רבי, שמא יעשנו פשוט והלא אינו דומה זמנו של זה לזמנו של זה, שבמקושר מוסיפים שנה למנין שנות המלך (כמנהג האומה) ולא בפשוט. והרי יש לחוש שיפרענו ויכתוב המלוה שובר ושוב יוציא עליו שטר המקושר שעשהו פשוט ויאמר, זו הלואה חדשה היא, שנעשתה לאחר הפרעון. רבי חנינא בן גמליאל מכשיר, מפני שיכול לעשותו פשוט. [שסובר אין כותבים שובר אלא בפרעון צריך למסור לו את השטר עצמו, ועל כן אין לחוש לתרמית הנזכרת].

רעה. כמה קירות יהיו לבית ויהא מטמא בנגעים?

בית עגול, דיגון (= בעל שתי פינות בלבד, והשאר בעיגול), טריגון (= שלש פינות), פנטיגון (= חמש) — אינו מטמא בנגעים. טטריגון (= ארבע פינות) — מטמא. (בקירת... בקירת — הרי כאן ארבע).

רפ. א. האם מותר לאדם לספר בטובתו של חברו?

ב. אלו עברות אין אדם ניצול מהן בכל יום?

א. שנה רב דימי אחי רב ספרא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וכן סופר על רבי שפעם אחת כשהיה סודר בספר תהלים אמר לבנו כמה מיושר כתב זה. אמר לו: לא אני כתבתיו אלא יהודה חייט כתבו, ואמר לו: כלך מלשון הרע הזה. (כתבו פוסקים, לא אסרו אלא באופן המביא לידי גנותו, כגון שמרבה בשבח יותר מדאי או שמספר לפני רבים שאפשר שיש בתוכם שונאים לו, או שמתוך סיפור מסוים בשבחו נזכרים בדבר גנות הדומה לו).

ב. אמר רב: שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום; הרהור עבירה ועיון תפילה (רוב הראשונים פרשו: חוסר כוונה בתפילה. ויש מפרשים שדן בלבו שתפלתו ראויה להתקבל, או שאומר בלבו אכונן בתפילתי כדי שיעשה לי רצוני. או גם שמכוין בבקשותיו לצרכו ובברכה אינו מטריח עצמו לכוין) ואבק לשון הרע. [ועוד אמרו (קסה.) רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע, כלומר באבק לשה"ר].

דף קסה

רפא. א. האומר לחברו 'עשה לי גט פשוט' ועשה לו מקושר, או להפך — מה דינו?

ב. גט מקושר שחתומים בו שני עדים מאחוריו — מה דינו?